

LÈXIC

CONTINGUTS

- ✓ Camps semàntics
- ✓ Precisió lèxica
- ✓ Interferències
- ✓ Varietats i registres
- ✓ Elements del lèxic català
- ✓ Manlleus, barbarismes i neologismes
- ✓ Derivació
- ✓ Habilitació i composició
- ✓ Polisèmia i homonímia. Sinònims i antònims. Hipònims i hiperònims. Precisió i adequació lèxiques
- ✓ Expressions idiomàtiques col·loquials
- ✓ Majúscules i minúscules
- ✓ Abreviacions
- ✓ Nombres: usos i escriptura
- ✓ Usos lèxics figurats

CAMPS SEMÀNTICS

Els camps semàntics

Els *camps semàntics* són el conjunt de mots o expressions relatius a una determinada àrea de significat que recull una parcel·la de l'experiència i el coneixement humans.

En un camp semàntic podem trobar diferents categories gramaticals. Per exemple, en el camp semàntic del comerç tenim substantius com *taxa* o *albarà*; adjectius com *vençut* o *vigent*; verbs com *emetre* o *quitar*, al costat de locucions com *contra reembors*, *per compte de*, *a la bestreta*...

Els camps semàntics es classifiquen en oberts (espècies animals, habitatge...) o tancats (dies de la setmana, mesos de l'any...) segons si el nombre de paraules que contenen és il·limitat o no.

Dominar diferents camps semàntics significa ampliar el ventall de recursos lèxics dels parlants.

PRECISIÓ LÈXICA

La precisió lèxica

La *precisió lèxica* consisteix a utilitzar el vocabulari precís i correcte en el context adequat, evitant la utilització de mots o expressions repetitius, ambigus o genèrics.

Cal tenir cura de fer un ús genuí i adequat dels mots pel que fa al significat, la idea o el concepte que es volen comunicar, i també al context en què s'empren. Vegem-ne un exemple:

- a) *Avui fa mig any que va obrir el negoci.*
- b) *Avui fa mig any que va obrir la bugaderia.*

Aquestes dues oracions són correctes, però en el primer cas s'empra un mot genèric (*negoci*); la segona oració és més precisa, perquè assenyalava de quin tipus d'establiment o negoci es parla (*bugaderia*).

És recomanable, per tant, usar els mots amb propietat i precisió:

Ara descriurem els elements i les parts del manual del curs. (l'estructura, els capítols...)

Es tracta de tres alumnes americans. (nord-americans, sud-americans, centreamericans...)

Tenim problemes de finançament local. (dificultats, mancances, limitacions...)

La *precisió lèxica* té a veure amb els anomenats *falsos sinònims*: dues paraules correctes, cadascuna amb un significat concret, que sovint s'usen amb un sentit impropï o erroni a causa del context. Seria el cas dels adjectius *bianual* i *biennal*: el primer vol dir 'que té lloc dues vegades a l'any', mentre que el segon vol dir 'que dura dos anys'.

La Fundació ha establert que es facin avaluacions bianuals.

Han aprovat un pla biennal de mesures antifrau.

Altres mostres de falsos sinònims són, per exemple, la diferència entre *branca* ('divisió o subdivisió principal del tronc d'un arbre') i *rama* ('conjunt de branques tallades'), o entre *agafar* ('subjectar o emportar-se alguna cosa') i *collir* ('arrencar o arreplegar un fruit o una flor'), etc.

Recordem que el grau més alt de precisió està en el camp de la *terminologia*, en el qual cada paraula o expressió té un significat unívoc, això és, una única manera d'entendre's o interpretar-se. L'objecte bàsic de la terminologia són els *termes*, que es poden definir com les unitats lèxiques que designen una noció en un àmbit d'especialitat determinat.

INTERFERÈNCIES

Les interferències

La influència que una llengua causa sobre una altra i que implica canvis en l'estructura d'aquesta segona s'anomena *interferència*. És un fenomen típic de les llengües en contacte.

La interferència es percep més clarament en el camp del lèxic, en què es constata la substitució dels elements propis per elements de la varietat interferidora. Per exemple, l'ús dels mots **cadera* o **disfrutar* en català, en comptes dels genuïns i correctes *maluc* i *gaudir*.

La interferència, però, pot afectar més enllà del lèxic:

- La fonètica: *infame* (pronunciant la darrera vocal com a e tancada), **lanxa* (pronunciat «lantxa», amb ela inicial i la lletra x com el grup tx)...
- La morfologia: *aire *acondionat* (*aire condicionat*), **una dubte* (*un dubte*), **reflexar* (*reflectir*)...
- La sintaxi: **De no venir, no se n'assabentaran...* (*Si no ve..., En cas de no venir...*)...
- L'ortografia: **assamblea* (*assemblea*), **vasc* (*basc*)...
- La semàntica: *direcció* (en comptes d'*adreça*, per interferència del mot castellà *dirección*)...

VARIETATS I REGISTRES

Varietats i registres

Qualsevol text oral o escrit reflecteix uns trets que estan determinats per una sèrie de factors lligats als parlants: *a)* la zona de residència o d'origen, *b)* l'època en què viuen o l'edat, i *c)* el grup o classe social o professional de què formen part.

Aquests tres factors es corresponen, respectivament, amb el tipus de *varietat geogràfica* (*a*), *històrica* (*b*) o *social* (*c*) a la qual podem adscriure un text.

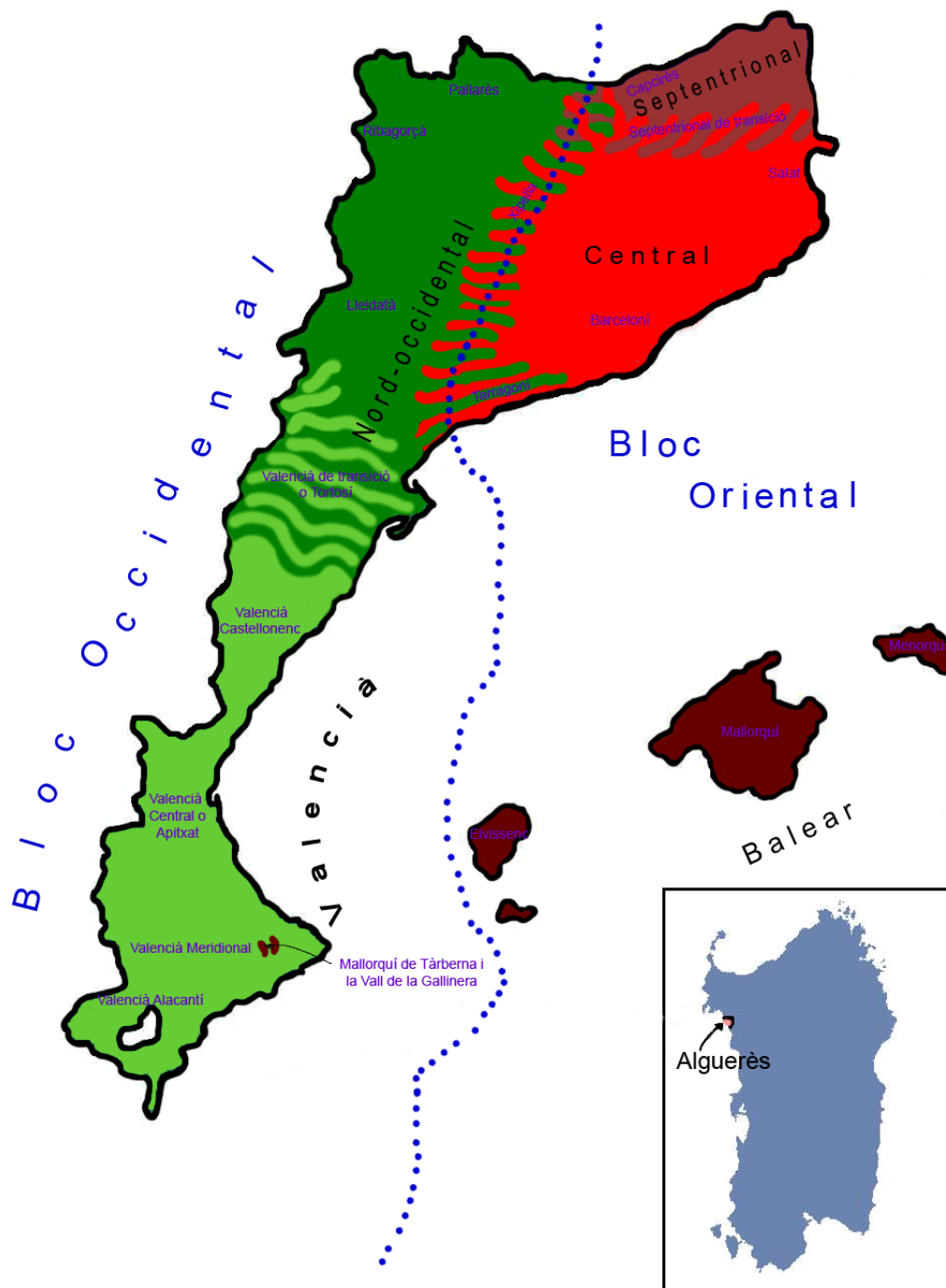
A més a més, la situació comunicativa condiciona també els usos lingüístics. Així, hom parla de *varietats funcionals* o *registres*, que depenen de quatre factors fonamentals: el *tema* (general o especialitzat), el *canal* (oral o escrit), la *intencionalitat* (informar, instruir...) i el *grau de formalitat* (context formal, mitjanament formal o informal).

Dins tota aquesta diversitat també hi ha la *varietat estàndard*, necessària per a la intercomprensió entre els parlants de llocs, generacions o classes socials diferents. L'*estàndard* és un registre neutre, una varietat comuna, pròpia dels àmbits formals, que s'aprèn en el sistema educatiu i és usada en els mitjans de comunicació, l'Administració...

Les varietats geogràfiques

Recordau que les *varietats geogràfiques* de la llengua catalana es divideixen en dos grans blocs dialectals: el català oriental i el català occidental.

En el català oriental s'inclouen el rossellonès, el central, el balear i l'alguerès. En el català occidental hi ha el nord-occidental i el valencià. (Per copsar la delimitació territorial, vegeu el mapa del domini lingüístic.)

https://ae37a2d6b7.cbaul-cdnwnd.com/ad66ec18437a74721c5d88b425b0b757/200000016-c081ec17bf/Mapa_dialectal_del_catal%C3%A0.png

ELEMENTS DEL LÈXIC CATALÀ

Caràcter específic del lèxic patrimonial català

El lèxic patrimonial català es caracteritza per una singularitat que el diferencia del castellà i del portuguès i l'acosta a altres llengües romàniques, sobretot a l'occità (llengua parlada al sud de França). Aquest fet s'explica perquè la llengua es va formar a la zona nord-pirinenca (segles V-IX) i també per les especificitats del llatí de l'antiga província romana de la Tarraconense, al nord-est de la península Ibèrica.

En aquest quadre, es pot veure l'afinitat del lèxic català amb l'occità, el francès i l'italià:

<i>Llatí</i>	<i>Castellà</i>	<i>Portuguès</i>	<i>Llatí</i>	<i>Català</i>	<i>Occità</i>	<i>Francès</i>	<i>Italià</i>
METUS	<i>miedo</i>	<i>medo</i>	PAVORE	<i>por</i>	<i>paor</i>	<i>peur</i>	<i>paura</i>
FERVERE	<i>hervir</i>	<i>ferver</i>	BULLIRE	<i>bullir</i>	<i>bulhir</i>	<i>bouillir</i>	<i>bollire</i>
COMEDERE	<i>comer</i>	<i>comer</i>	MANDUCARE	<i>menjar</i>	<i>manjar</i>	<i>manger</i>	<i>mangiare</i>
FABULARE	<i>hablar</i>	<i>falar</i>	PARABOLARE	<i>parlar</i>	<i>parlar</i>	<i>parler</i>	<i>parlare</i>
ROGARE	<i>rogar</i>	<i>rogar</i>	PRECARE	<i>pregar</i>	<i>pregar</i>	<i>prier</i>	<i>pregare</i>
CAMA	<i>cama</i>	<i>cama</i>	LECTU	<i>llit</i>	<i>lièch</i>	<i>lit</i>	<i>letto</i>
QUARERE	<i>querer</i>	<i>querer</i>	VOLERE	<i>voler</i>	<i>voler</i>	<i>vouloir</i>	<i>volere</i>
PASSERE	<i>pájaro</i>	<i>pássaro</i>	AUCELLU	<i>ocell</i>	<i>ausèl</i>	<i>oiseaux</i>	<i>ucello</i>

El diccionari etimològic: l'origen dels mots

Un diccionari etimològic és un tipus de recull lèxic que indica l'origen i l'evolució dels mots d'una llengua. En l'àmbit de l'etimologia, el català disposa d'una obra cabdal, de gran prestigi internacional: el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-1991), de Joan Coromines (1905-1997). Aquest diccionari, que recull 10.000 entrades en deu volums:

- Aporta l'etimologia o l'origen de les entrades.
- Inclou llistes de derivats i composts a partir del mot d'entrada.
- Recull citacions de texts antics i moderns en què es documenta un mot o expressió.
- Compara formes i pronúncies entre diferents dialectes catalans i entre diferents llengües.
- Inclou informació històrica i cultural que explica o justifica els canvis de forma o significat d'una paraula.

El *Diccionari català-valencià-balear*, d'Antoni Maria Alcover i Francesc de B. Moll, també aporta dades sobre l'etimologia dels mots, entre molta altra informació.

NYONYA

Nyocle, V. *nou* (fruit) *Nyofar*, V. *nyaufar* *Nyoles*, *nyòlits*, V. *nyicris* *Nyony* 'porc', V. *nyam-nyam* *Nyony*, V. *nyanyo*

NYONYA, 'mandra somnolenta (en particular la causada pel temps núvol o calorós)', de creació expressiva. □ 1.ª doc.: Belv. 1805

Aquest diccionari li posa l'equivalent cast. com a *moña*, Lab. 1840 el defineix com 'enuig, disgust i tristesa', i DAG. ens dona aquest exemple del llenguatge parlat, «quina *nyonya* dona aquesta calor», i observa que se'n troben exemples en «La Veu de Montserrat» (1879, 73) i NOller; *AlcM* inclou exemples de RCase-llas i JRuyra i el localitza, a més del dialecte central, a Lleida i Tortosa. Cf. el bearn. *noune* «personne indolente, nonchalante, endormie» (Palay), el cast. *ñoño* «persona apocada y de poco ingenio», abans «caduco, chocho»; per a més detalls sobre aquest tipus de mots, veg. l'article *ñoño* del DECH.

Nyora, 'palet de riera', donat per DAG. i d'allí per *AlcM* a base del passatge del *Spill*, v. 7795 és inexistent (veg. *NORA*).

NYORA, 'varietat de pebrot, petit i rodó, molt coent', dit més sovint *nyoreta* perquè és de mida petita (cf. cast. *guindilla*, *cerecilla*); s'usa al País Val. i en altres parts on es cultiva aquesta varietat de pebrot; és ben usual també a Múrcia on coincideix amb *ñora* 'sínia' (cast. *noria*) i sembla ser una aplicació secundària d'aquest mot encara que no és clar si directament o a través de *Nora*, nom de poble; com a nom de vegetal devia propagar-se al País Val. per la fama de les *nyores* murcianes. □ 1.ª doc.: Escrig 1851.

Aquest lexicògraf inclou només el diminutiu *nyoreta*; MGadea (de la comarca d'Alcoi) duu *nyora*, *nyoreta* i *nyoreter* 'venedor de nyores';¹ trobem un exemple en obra d'Amanci Martínez, que era de Monòver:

«--- bacallà bollit, *ñores* de roña rosties en sardines de bota, pa en oli torrat al forn, ensalá de alficós --- dempués te rentes es den[t]s en toña» (*Canyissaes*, 64).

A Múrcia, on el cultiu d'aquesta varietat de pebrot és molt important,² *ñora* ha tingut derivats: Guillén (l. c., p. 293) parla d'una variant allargada de *nyora* que s'anomena *ñoro*; l'adj. *ñoral* segons GaSoriano es diu d'una «variedad de higuera, y a las brevas que produce, de piel verdinegra y amoratada» (s. v.). L'aplicació de *ñora* 'sínia' a aquesta espècie de pebrot potser sigui deguda al fet que en un principi es cultivessin prop de les sínies; però és també possible que el nom vagi originar del topònim *La Nora*, poble de l'Horta de Múrcia, potser per la fama de *nyores* allí produïdes o potser perquè aquest pebrot fos cultivat allí primerament. En tot cas, notem que el nom d'aquest poble sembla ser *ñora* 'sínia'.³

¹ MGadea usa aquest darrer mot en la seva obra folklòrica: «Els pantalons són inglesos --- però guanyen els francesos a portar-los --- com a sachos de *nyoreteros* [sic]» (*T. del Xè* II, 94); notem que *nyora* també s'usa a Eiv. (veg. Villang., *Ll. Eiv.*, 68). — ² J. Guillén García (*El habla de Orihuela*, Alacant 1974) dedica tot un capítol a la terminologia relacionada amb cultiu de nyores (150-2). — ³ Com indica GaSoriano (p. 90), a les immediacions d'aquest poble es troba una sínia antiga i famosa per les seves dimensions; el mateix autor ens informa que hi ha un altre lloc dit *La Norica* prop de Jumilla, i un altre prop d'Orihuela anomenat *La Noreta*.

Nyorra, V. *nyerra* *Nyosca*, *nyoscar* etc., V. *nyesclo* *Nyuc*, V. *nus* *Nyucla*, com a nom del peix, esp. *Chlorichthys pavo*, està registrat per *AlcM* a Eivissa. *Nyufar*, V. *nyaufar* *Nyugar*, V. *nuar* *Nyunyú*, V. *nyau-nyau*

La influència preromana

La base fonamental del lèxic català és, com la de les altres llengües romàniques, el llatí.

Ara bé, les llengües que es parlaven en el territori on es formaria el català abans de la implantació del llatí han exercit la seva influència, anomenada *substrat*. Per bé que es tracta d'una aportació menor al cabal lèxic, es poden destriar els elements següents:

- Elements celtes: *bedoll*, *calma*, *balma*, *avenc*, *banya*, *tancar*, *barraca*, *camisa*, *llauna*, *carro*... i alguns topònims, com ara *Besalú*, *Verdú*, *Salardú*, *Queralt*...
- Elements bascoibèrics: *bassa*, *paparra*, *isard*, *pissarra*, *esquerre*, *estalviar*, *xarrupar*, *sargantana*, *sarna*, *socarrar*... i alguns topònims, com ara *Esterri*, *Andorra*, *Aran*, *Lleida*, *Xàtiva*...

A les Balears hi han pervingut alguns topònims preromans, com ara Trebalúger, Cúber o Sóller, i Maó i Eivissa, que són d'origen fenici.

L'element grec

En el cabal lèxic del català que prové del grec podem distingir:

- Mots introduïts a través del llatí: *aire, ametla, botiga, cop, govern, guix, melangia, murta, pedra, tia...*; s'hi inclouen mots de l'àmbit de la religió com *àngel, baptisme, església, evangeli, porpra...*
- Mots arribats a través de contactes comercials i del món mariner: *calaix, escar, galera, moll, nòlit o noli, ormejar...*
- Els topònims *Roses* i *Empúries* (noms d'antigues colònies gregues al litoral mediterrani), i també *Pitiüses*.

Sobretot, però, el grec ha servit per furnir el català d'elements per formar cultismes i tecnicismes, mitjançant el préstec o manlleu d'un mot, com ara *èczema* (del grec EKZEMA), o bé a través de prefixos i sufixos per formar paraules compostes com *amorf, anemòmetre, bibliòfila, diagrama, hemopatia, neuràlgia, zoologia...*

Mots patrimonials, mots cultes i doblats

Els anomenats mots *patrimonials*, també dits populars o hereditaris, provenen del llatí i presenten moltes modificacions en la forma, fruit de l'evolució al llarg dels segles; aquests mots formen el gruix del lèxic usual de la llengua: VOCE > *vou* > *veu*, TAURU > *taure* > *toro*, OCULU > *o'clu* > *ull...*

En canvi, els mots *cultes*, també anomenats *cultismes* o *mots savis*, s'han introduït a la llengua amb poques modificacions respecte de la forma original: *directe* (DIRECTU), *títol* (TITULU), *aliè* (ALIENU), *àdhuc* (ADHUC)...

Quan d'una mateixa paraula llatina deriven mots catalans per via culta i per via popular alhora, es parla de *doblats*:

<i>Mot llatí</i>	<i>Mot patrimonial</i>	<i>Cultisme</i>
AMYGDALA	<i>ametlla</i>	<i>amígdala</i>
AXILLA	<i>aixella</i>	<i>axil·la</i>
CATHEDRA	<i>cadira</i>	<i>càtedra</i>
DIRECTU	<i>dret</i>	<i>directe</i>
REGULA	<i>rellla</i>	<i>regla</i>
SPATULA	<i>espatlla</i>	<i>espàtula</i>

Ben sovint, les particularitats ortogràfiques remetent a l'etimologia llatina. Per exemple, la paraula *comptar* (i derivats) s'escriu amb la grafia *-mpt-* perquè prové del llatí COMPUTARE.

L'element germànic

El conjunt d'elements d'origen germànic en el català es coneix com a *superstrat germànic*. Aquesta influència prové dels temps de les dominacions visigòtica i franca (segles V-IX), per bé que a través de llengües com el llatí, l'occità o el francès també ens han arribat alguns mots d'aquest origen.

En el camp del lèxic, un nombre considerable de paraules reflecteix l'influx de les llengües dels pobles germànics:

- En l'àmbit militar: *bandera, brega, guaitar, guàrdia, guardó, guerra, treva...*
- En l'àmbit domèstic i del vestit: *amanir, brodar, bugada, còfia, falda, quant, llesca, rostir, randa, roba, sabó, tovalla...*
- Els colors: *blau, blanc, bru, gris...*
- Les parts del cos: *anca, braó, esquena, galta, melsa...*
- El món rural: *bosc, brossa, brotar, conrear, créixens, fang, parra, talar...*
- Topònims i antropònims: *Geltrú, Arderiu, Alfred, Albert, Berenguer, Arnau...*
- Altre lèxic comú: *esquitar, esquivar, estona, gaire, gana, gratar, lleig, orgull, ric, robar, tapar, taca...*

L'element àrab

Fins al segle XIII, el contacte entre el català i l'àrab fou per via comercial, militar o política. Però amb l'arribada dels àrabs a les Balears i al País Valencià, el contacte entre aquestes llengües fou més directe.

Es parla de *superstrat àrab* per referir-se a la influència d'aquesta llengua semítica en el català. Els elements àrabs en el català són menys abundants que en castellà o portuguès. La seva presència varia segons el territori, d'acord amb la durada i la intensitat de la dominació àrab; així, per exemple, els topònims de tipus àrab són més freqüents al País Valencià (*Alacant, Vinaròs, Albocàsser, Benicàssim, Aldaia...*) que a les Balears o a Catalunya.

El vocabulari d'origen àrab (*arabismes*) es pot destriar en els camps següents:

- Món militar i de l'administració: *alcalde, alferes, agutzil, almirall, atzagaia, barbacana, darga, talaia...*
- Àmbit agrícola i obres hidràuliques: *albarda, aljub, assut, garba, tafarra, safareig, sénia o sínia...*
- Construcció i part de la casa: *alcova, golfa, jàssera, ràfec, rajola, sanefa, sitja...*
- Estris domèstics: *aixeta, alforja, alfàbia, gerra, màrfega, matalàs, safata, sarró, setrill, tabac, taleca...*
- Món comercial, pesos i mesures: *albarà, almud, arrova o rova, debades, duana, magatzem, tarifa, torsimany, tanda, quintar...*

- Món mariner: *drassana, garbí, llebeig, ratxa, xabec, xaloc...*
- Fruïtes i verdures: *albercoc, albergínia, alfàbrega, aranja, arròs, atzerola, carxofa, garrova, llimona, síndria, taronja...*
- Animals: *alacrà, aladroc, geneta, mona...*
- Vestit, joieria i artesanía: *arracades, atzabeja, barnús, catifa, samarreta...*
- Productes químics, perfumeria, tintoreria: *alcohol, almes, mascara, quitrà, sucre...*
- Insults i conceptes no materials: *afalac, aixovar, alcavot, assassí, gandul, gatzara, debades, a betzef, a la babalà...*
- Noms genèrics de llocs: *albufera, alqueria, raval, rafal...*
- Topònims i antropònims: *Arracó, Alfarràs, Algaida, Binissalem, Calaceit, Russafa, Belda, Bennàsser, Borja, Mesquida...*

Cal observar que en català alguns arabismes no mantenen l'article àrab *al-* (*carxofa, duana, garrova, séquia, taüt...*), contràriament al castellà, i que altres presenten particularitats ortogràfiques en la seva adaptació al català (*racó, arrova, alcova, aljub, almud, atzabeja...*).

La influència d'altres llengües romàniques

El cabal lèxic del català també ha rebut aportacions de diferents llengües romàniques per contacte i intercanvi històric, fenomen que es coneix com a *adstrat*.

Podem veure sobretot la influència del castellà, el francès, l'italià i l'occità:

- Del castellà (*castellanismes*): *alabar, amo, auge, bodega, borratxo, broma, burro, buscar, cabdill, camarada, cinturó, cuidar, quedar, empleat, entregar, fatxada, guerrilla, hisenda, maco, monyo, sarsuela, taquilla, tiroteig, vacuna, xoriç i xoriço, xurro...*
- Del francès (*gal·licismes*): els més antics *claraboia, estendard, jardí, llinatge, frare, arnès, missatge, xamfrà, xemeneia...* i, més modernament, *baioneta, beix, bijuteria, bisturí, brioix, canapè, canesú, carnet, clixé, comitè, conserge, croissant, fulard, marxandatge, merenga, naïf, paquet, peluix, valisa, vitrina, xalet, xampinyó, xandall, xassís, xòfer o xofer...*
- De l'italià (*italianismes*): *alerta, balanç, brio, carena, esbirro, escopeta, espagueti, gueto, macarró, medalla, novel·la, piano, pizza, ràtzia, saldo, sorbet, testaferró, tómbola, tramuntana, xarlatà...* i molts termes del vocabulari musical com *adagio, ària, camerino, diva, piano, soprano, solo...*
- De l'occità (*occitanismes*): *ambaixada, balada, ballar, bressol, capellà, daurar, despatxar, maduixa, rossinyol...*

A banda d'aquest influx, cal apuntar que a través del castellà s'han introduït paraules de les llengües ameríndies, corresponents a lèxic referit a productes o elements molt popularitzats: *butaca, cacau, cacauet, cactic, caníbal, canoa, hamaca, hule, patata, petaca, tabac, tauró, tomàquet, xicra, xiclet, xocolata...*

La influència d'algunes llengües no romàniques

En l'època contemporània, les innovacions tècniques i científiques, l'intercanvi cultural, les relacions comercials o l'auge dels mitjans de comunicació han fet que s'introdueixin en el català molts elements lèxics de llengües diverses molt allunyades històricament o que empen un alfabet diferent (per exemple, l'anglès, el rus o el japonès).

Així, de l'anglès s'han integrat en el diccionari normatiu termes de l'esport (*beisbol, futbol, bàsquet, voleibol, córner, criquet, derbi, dopatge, esprint, gol, golf, hàndicap, handbol, hoquei, joquei, penal, rànquing, waterpolo, xut...*); de les innovacions científiques (*buldòzer, bumerang, búnquer, càmera, càmping, disc compacte, disquet, escàner, ferri, fuel, jet, làser, mòdem, radar, rail, revòlver, sonar, tràiler, tàndem, tòner, tròlei, vàter, xip...*); productes popularitzats (*bistec, brandi, clip, còctel, còmic, curri, cúter, esprai, gin, jersei, pòster, púding, quètxup, sandvitx, suèter, tiquet, vermut, xampú...*), i termes d'àmbits concrets (*bar, boicot, bulldog, detectiu, eslògan, esmòquing, esnob, espot, estand, estàndard, estoc, estrès, fan, flaix, folklore, gàngster, ianqui, iot, jòquer, líder, màrqueting, màster, míting, pàrquing, pedigrí, pòquer, puzzle, xàrter, xèrif, xoc...*).

De l'alemany s'han incorporat paraules com *bivac, blindar, càrtel, dièsel, hámster, jiddisch, kàiser, leitmotiv, níquel, sabre, zinc...*

Altres aportacions de diferents llengües i d'ús freqüent en català són mots com ara *pijama* (del persa); *bonsai, karate* (del japonès); *tobogan* (de l'algonquí); *mussaca, sorbet* (del turc); *xaman* (del tungús); *eslàlom* (del noruec); *dolmen* (del bretó); *troica, vodka* (del rus)...

MANLLEUS, BARBARISMES I NEOLOGISMES

Estrangerismes, manlleus i barbarismes

El contacte entre llengües produeix fenòmens d'intercanvi o transferència d'elements lèxics. Les unitats lèxiques provinents d'una llengua estrangera s'anomenen *estrangerismes*. Normalment, els *estrangerismes* que figuren en el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans s'escriuen en rodona, i els que no, en cursiva.

Quan un element lèxic passa d'una llengua a una altra i s'hi integra, es parla de *manlleu* o *préstec*. Es tracta d'un *estrangerisme* que ha estat assimilat o adaptat al sistema de la llengua. Per exemple: *amo*, *hisenda* (del castellà); *bàsquet*, *discjòquei*, *estoc*, *web*, *whisky*, *xat* (de l'anglès); *fondue*, *xandall* (del francès); *aquàrium*, *currículum*, *de facto*, *statu quo* (del llatí)...

El *barbarisme* lèxic, en canvi, és una forma d'origen estranger que no es considera assimilada a la llengua pròpia. És la concreció de la interferència lingüística en el camp del lèxic.

Els barbarismes són mots que la normativa rebutja; per tant, no s'inclouen en els diccionaris normatius. Es consideren un manlleu innecessari, que intenta ocupar un espai de significat que ja cobreix un mot propi, per desplaçar-lo o conviure-hi: **apoiar* (*fer costat*, *recolzar*), **cissanya* (*zitzània*), **despedir* (*acomiar*, *despatxar*), **fiambrera* (*carmanyola*), **software* (*programari*), **tamany* (*mida*, *dimensió*), **tormenta* (*tempesta*), **event* (*esdeveniment*), **subsananar* (*esmenar*, *corregir*)...

La diferència entre el manlleu i el barbarisme rau en l'acceptació normativa del mot. El manlleu és acceptat i s'integra en el cabal lèxic de la llengua (*escàner*, *futbol*, *whisky*...); el barbarisme no s'hi integra, i en el seu lloc cal fer servir els mots genuïns o equivalents (*maquinari* per **hardware*, *malparlar* per **despotricar*...).

Els calcs semàntics

Un concepte relacionat amb els barbarismes lèxics i la interferència lingüística és el de *calc semàntic*, que es refereix a l'adopció d'un significat estranger per a una paraula ja existent en una llengua.

En el cas del català, la influència del castellà provoca usos incorrectes, com ara la confusió entre *tràfic* ('comerç o negoci que es fa amb mercaderies il·legals') i *trànsit* ('moviment o circulació de persones i de vehicles que passen per la via pública'), entre *abonar* i *adobar*, o els usos impropis dels verbs *recolzar* o *precisar*, entre d'altres:

**Avui podem veure molt de tràfic a la carretera que duu a l'aeroport.*

Avui podem veure molt de trànsit a la carretera que duu a l'aeroport.

**Necessiten cent quilos de fertilitzant per abonar les hectàrees de conreu de la finca.*

Necessiten cent quilos de fertilitzant per adobar les hectàrees de conreu de la finca.

**Les regions del sud-est europeu recolzen les propostes de les Balears.*

Les regions del sud-est europeu fan costat a les propostes de les Balears.

**Es precisen tres persones per muntar la bastida amb seguretat.*

Es necessiten tres persones per muntar la bastida amb seguretat.

Els neologismes

Són paraules noves que es creen per designar una realitat material no coneguda fins al moment (*bulldòzer, papaia...*) o bé un concepte nou (*clonatge, xat, salt de pont...*).

D'una banda, els neologismes es poden formar emprant els recursos propis d'una llengua per formar mots nous (*antimilitarisme, màquina llevaneu, teleporqueria...*) a partir de paraules ja incloses en el diccionari. En aquest cas, es distingeix:

- Els *neologismes formals*, que es creen mitjançant la prefixació (*postoperatori, empobrir...*), la sufixació (*acidesa, liquiditat...*), la composició (*escurabutxaques...*), l'habilitació (*un xerès...*), l'abreujament (*metro...*) i la sigla (*FP...*). La forma és nova i el significat és previsible. En molts casos, per crear neologismes de camps científics i tècnics, es recorre sovint al grec i al llatí: *arteriosclerosi, rinoplàstia, simbiosi, teleobjectiu...*
- Els *neologismes semàntics*, en què una paraula ja existent restringeix, amplia o especialitza el seu significat (per exemple, en l'àmbit de la informàtica, *ratolí, domini, cercador...*). En aquests casos, la forma no és nova, però el significat, sí.

D'altra banda, els neologismes també poden ser manlleus d'una altra llengua (*flaix, fondue...*). En aquest supòsit, s'ha de diferenciar entre:

- Els que s'adapten a la llengua d'arribada: *bloguer/bloguera* (anglès *blogger*), *crep* (francès *crêpe*), *curri* (anglès *curry*), *micromecenatge* (anglès *crowdfunding*), *xip* (anglès *chip*)...
- Els que s'adopten sense alterar la forma originària: *amateur, copyright, in vitro, foie gras, leitmotiv, pizza, web, whisky...*

El TERMCAT

El TERMCAT, creat l'any 1985 per la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans, s'encarrega d'estudiar els termes nous, adaptar-los a la grafia i fonètica catalanes i donar-los condició de normatius. Per a la resolució de dubtes terminològics, el TERMCAT ofereix el Cercaterm, un servei de consultes en línia, disponible des del lloc web: www.termcat.cat, d'accés gratuït per a tots els usuaris.

El TERMCAT és un organisme oficial i, per tant, els termes que incorpora són normatius.

Els manlleus: substitució, adopció i adaptació

Davant el fenomen del *manlleu*, les llengües adopten tres criteris:

- La substitució per un mot o expressió propis (*programari* en lloc de **software...*).
- L'adaptació a l'ortografia i la morfologia pròpies (*míting* per **meeting*, *sandvitxos* per **sandwiches...*).
- L'adopció directa de la paraula o expressió: *freelance, copyright, in extremis, mousse...*

Quan s'adopta un mot que designa una realitat o un concepte idiosincràtics d'una altra cultura i és difícil de traduir, es parla de *xenisme*: *blues, harakiri, ikastola, geisha, condottiero...*

DERIVACIÓ

La derivació

La *derivació* és un dels procediments per crear noves unitats lèxiques en una llengua. Consisteix a afegir unes partícules gramaticals, que s'anomenen *afixos*, a un *radical* o *arrel* per formar un mot nou amb un significat específic: *fer* > *desfer*, *sabater* > *sabateria*, *vi* > *vinater*...

Els mots derivats que provenen d'un mateix radical formen una *família* de mots (*blanc*, *blanquinós*, *blancor*, *blanquejar*, *emblanquinar*, *esblanqueït*...).

La derivació implica, ben sovint, un canvi de categoria gramatical de la paraula nova respecte de la primitiva. Així, segons el canvi de categoria gramatical, el procés de derivació rep denominacions diferents:

- La *nominalització* és la creació de noms a partir de noms, adjectius, verbs i adverbis: *mes* > *mesada*, *fosc* > *foscúria*, *aterrar* > *aterratge*, *lluny* > *llunyania*...
- L'*adjectivació* suposa la creació d'adjectius a partir de noms, adjectius i verbs: *gruix* > *gruixut*, *gruixat*; *malalt* > *malaltís*; *fi* > *finíssim*; *decebre* > *decebedor*...
- La *verbalització* genera verbs a partir de noms, adjectius, verbs i adverbis: *moble* > *moblar*, *escàs* > *escassejar*, *cridar* > *escriu*, *lluny* > *allunyar*...
- L'*adverbialització*, molt menys productiva, és la creació d'adverbis a partir d'adjectius: *tranquil* > *tranquil·lament*, *alegre* > *alegrement*...

Una característica de la derivació és la *recursivitat*; això és, es pot repetir diverses vegades l'adjunció d'afixos a partir d'un radical i formar, amb cada addició, un mot nou: *mòbil* > *immòbil* > *immobilitzar* > *immobilització*, *simetria* > *asimetria* > *asimètric*...

D'altra banda, hi ha mots derivats que s'han lexicalitzat i han adquirit un significat propi, encara que relacionat originàriament amb el del mot del qual procedeixen:

Abocar: 'Buidar un recipient inclinant-lo, ajaient-lo...' > *Abocador*: 'Indret destinat a abocar-hi quelcom, especialment runa o escombraries.'

Els afixos: prefixos, sufixos i infixos

Els *afixos*, que són els elements que s'afegeixen al radical, reben denominacions diferents segons la posició que ocupen respecte d'aquest.

1. Els prefixos

- Els prefixos s'adjunten a l'esquerra del radical (*amoral*, *desfer*, *sotsdirectora*...) i aporten un matis circumstancial al significat del mot primitiu: *títol* > *subtítol* (*sub-* 'per sota de'), etc.
- La prefixació, en general, no implica un canvi de categoria gramatical: *romà* (adjectiu) > *preromà* (adjectiu), etc.
- La derivació amb prefixos no implica desplaçament de l'accent tònic del radical (*canvi* > *intercanvi*...), però pot provocar en alguns casos l'aparició d'accent gràfic (*bo* > *rebò*, *fi* > *extrafi*...).

- Molts prefixos provenen de preposicions o adverbis llatins. En català són molt nombrosos, tot i que no tant com els sufixos. Vegem-ne alguns exemples:
a-, *il-* ('negatiu'): *anormal*, *il·legal*...
anti- ('contrari'): *antioxidant*, *antisistema*...
super- ('molt'): *superhome*, *superbrut*...
semi- ('meitat'): *semiintegral*, *semiinconscient*...
pre- ('anterioritat'): *preconstitucional*, *precristià*...
- 2. Els *infixos*
 - Els infixos s'afegeixen entre el radical i el sufix (*branquilló*, *cridaner*, *menjussar*, *vinater*...).
 - Sovint no aporten significació (*pel·leter*, *emblanquinar*...), però alguns infixos poden aportar la idea de 'repetició', 'intensitat' o un cert to valoratiu: *plovisquejar*, *pobriíssó*...
- 3. Els *sufixos*
 - Els sufixos s'afegeixen a la dreta del radical: *amagatall*, *feinejar*, *rectorat*, *riberenc*...
 - En la sufixació, el significat del mot derivat combina el sentit del radical i del sufix: *rebre* > *rebedor* ('lloc on es reben els visitants'), *xisclar* > *xiscladissa* ('acció i efecte múltiple de xisclar'), etc.
 - Els sufixos poden matisar el sentit de manera molt diversa: procedència (*andritxol*...), ofici (*tramviàire*...), col·lectiu (*aviram*...), disminució (*banderola*...), augment (*lladregot*...), magnitud (*grandària*...), propensió (*enyoradís*...), possibilitat (*perceptible*...), lloc (*rebedor*...), ordre (*trentè*...), abstracció (*germanor*...), etc.
 - L'adjunció d'un sufix quasi sempre genera canvi de categoria gramatical: *mòbil* > *mobilitzar*...
 - La sufixació pot provocar canvis fonètics (*cec* > *ceguesa*...) o ortogràfics (*sec* > *sequedat*...).
 - Els sufixos sempre són tòpics (*alzina* > *alzinar*, *llegenda* > *legendari*...) i poden implicar l'aparició d'accent gràfic (*lluny* > *llunyà*...).

Els derivats regressius o postverbals

Hi ha un tipus de substantius derivats de verbs que no presenten cap sufix. Són els denominats *derivats regressius* o *postverbals*, que prenen la forma del radical verbal: *adobar* > *adob*, *escorcollar* > *escorcoll*, *guanyar* > *guany*, *oblidar* > *oblit*, *pregar* > *prec*, *sacsejar* > *sacseig*, *tallar* > *tall*, *tocar* > *toc*... El significat d'aquests derivats sense sufix és 'acció, efecte, operació, resultat...'.

En alguns casos, aquests derivats prenen una vocal final, que sol ser una vocal neutra representada amb la *a* per a verbs de la primera conjugació (*conversa*, *deixa*, *esmena*, *minva*, *recerca*...) i, més rarament, la *e*, si cal evitar un grup de consonants a fi de mot (*acapte*, *dubte*, *encontre*, *tracte*...). Marginalment, alguns d'aquests derivats prenen la *o* (*esbargir-se* > *esbarjo*, *esguerrar* > *esguerro*...). De vegades, d'un mateix verb poden derivar dues formes: *ajut/ajuda*, *crit/crida*, *deix/deixa*, *frec/frega*...

Cal parar esment a aquest procediment de creació de mots, perquè la normativa prescriu quins verbs poden generar aquests derivats (*robar* > *robatori* i no **rob*; *enfocar* > *enfocament* i no **enfoc*...) i algunes especificitats semàntiques o ortogràfiques: *cita* ('acció d'assenyalar dia, hora i lloc')/ *citació* ('ordre de compareixença emanada d'una autoritat'), *reg* ('acció de fornir aigua a les terres') / *rec* ('canal per on es condueixen les aigües per a regar')...

Els gentilicis

Els principals sufixos per a la formació de gentilicis en català són els següents:

- à/–ana: *valencià, manresà, palmès, estonià, iraquià, israelià, jordà, nord-americà...*
- í/–ina: *algaidí, alacantí, manacorí, alpi, marroquí...*
- enc/–enca: *mercadalenc, porrerenc, eularienc, guatemalenc, londinenc...*
- ès/–esa: *maonès, alguerès, navarrès, xinès, novaiorquès, ucraïnès...*

Hi ha un altre grup de sufixos menys freqüent:

- er/–era: *inquer, sineuer, felanitxer, brasiler...*
- eny/–enya: *alzireny, madrileny, extremeny, porto-riqueny...*
- ol/–ola: *andritxol, espanyol...*
- ita, –ota: *saudita, vietnamita, moscovita, cairota, xipriota...*

Finalment, hi ha una sèrie de gentilicis amb sufixos molt marginals o bé sense sufix: *alemany, àrab, indi, letó, monegasc, etiop, croat, malai, kurd, malgaix...*

Es pot consultar una llista dels gentilicis dels municipis de les Illes Balears en l'apèndix del *Llibre d'estil del Govern de les Illes Balears*

(https://www.caib.es/sites/institutestudisautonomics/ca/lilibre_destil_del_govern_de_les_illes_balears_2a_edicia).

La formació de verbs

En català, els verbs nous que es creen per sufixació són bàsicament de la primera conjugació: *buidar, segellar, telefonar, escanejar, matisar, plorinyar, sintetitzar...* Es poden crear verbs a partir de lexemes de noms, adjectius, verbs i adverbis: *garbell > garbellar, alegre > alegrar, ploure > plovisquejar, sovint > sovintejar...*

En el cas dels noms, els sufixos que s'empren són –ar (*fumar, salar...*), –ejar (*airejar, manejar...*) i –itzar (*analitzar...*), i el sufix culte –ificar (*exemplificar...*).

A partir d'adjectius, es poden formar verbs amb els sufixos –ar (*alegrar...*), –ejar (*fosquejar...*), –itzar (*suavitzar...*), –ificar (*justificar...*) i –itar (*debilitar...*).

Quan es creen verbs a partir de verbs, es fan servir els infixos, que afegeixen un matís d'imperfecció (*xerrotejar...*), despectivitat (*ploriquejar...*) o intensitat (*menjussar...*) al sentit del verb. Alguns infixos són –iny– (*furguinyar...*), –ass– (*escrifassar...*), –iss– (*esclarissar-se...*), –uss– (*escanyussar-se...*), –isc– (*dormisquejar...*), –ol– (*ventolejar...*), –in– (*plovinejar...*), –ot– (*treballotejar...*), etc.

Els derivats parasintètics

Quan a un radical s'hi adjunta un prefix i alhora un sufix, hom parla de *parasíntesi*: *llarg* > *allargar*, *taronja* > *ataronjat*, *dur* > *endurir*, *caramel* > *encaramel·lar*...

La parasíntesi produeix sobretot verbs a partir de noms (*arraconar*, *embutxacar*, *recolzar*, *afavorir*...) o d'adjectius (*aplanar*, *encegar*, *empobrir*, *acovardir*...). La majoria d'aquests verbs pertanyen a la primera conjugació (*embrutar*, *enjardinar*, *recolzar*...), tot i que també són nombrosos els de la tercera conjugació (*afeblir*, *aprofundir*, *entristir*, *empal·lidir*...).

Cal fer esment que també hi ha adjectius derivats per parasíntesi: *acampanat*, *assenyat*, *enfeinat*...

Entre els prefixos usats en aquest procediment de derivació hi ha *a-* (*apedregar*...), *en-/em-* (*engabiar*...), *entre-* (*entrebançar*...), *es-* (*esblanqueir*...), *ex-* (*expropiar*...), *re-* (*refredar*...), *des-* (*descoratjar*...), *trans-* (*transvasar*...), etc.

L'infix *-eg-* també és un element que apareix en la parasíntesi: *assedegar*, *apedregar*, *esbufegar*, *ennuegar*...

HABILITACIÓ I COMPOSICIÓ

L'habilitació

L'habilitació, també denominada *derivació impròpia* o *derivació zero*, és un dels mecanismes de formació de mots en la llengua. Consisteix a canviar de categoria gramatical i de significat un mot concret, però sense afegir cap afix derivatiu ni modificar-ne la forma:

Duïa un abric blau. (adjectiu, 'color') → *M'ha sortit un blau a la cama.* (nom, 'lesió')

L'habilitació, per tant, és un procés semàntic, que afecta el significat dels mots, però sense que es produeixi cap modificació formal en el radical, i es dona en diferents categories gramaticals.

1. Habilitació com a noms

- De noms comuns (per el·lipsi): *un (vaixell de) vapor, un (mestre de) paleta...*
- De noms propis de persona: *un atles, un mecenes, un quixot...*
- De topònims: *un caixmir, una maratón, un xerès...*
- De noms comercials, marques, productes, empreses, sigles...: *el velcro, el mòdem, la sida...*
- De gentilicis: *un havà, uns texans, un bohemí, un fenici...*
- D'adjectius (per el·lipsi d'un nom): *la (ciutat) capital, una (carta) circular, les (dents) incisives...*
- De numerals: *un trenta-vuit ('sabates'), un sis-cents ('cotxe')...*
- De formes verbals (infinitius, gerundis i participis): *l'esmorzar, el menjar, el vessant, els voltants, el corrent, el llevat, l'escrit, la tramesa...*
- D'altres partícules gramaticals: *el sí, el perquè, els pros, els contres, el jo...*

2. Habilitació com a adjectius

- De noms comuns (per indicar colors): *la camisa taronja, la samarreta turquesa...*
- De noms d'animals i vegetals (usos valoratius metafòrics): *és molt ruc, no siguis tan blada...*
- De participis: *un cafè molt, el puig nevat...*

3. Habilitació com a adverbis i preposicions

- D'adjectius: *parlar clar, sortir tard...*
- De formes verbals: *mitjançant, salvant, llevat de, tret de...*

La composició

La *composició* consisteix a combinar dues o més unitats lèxiques de manera que es crea un mot amb un significat nou i unitari: *agredolç, trencaclosques, eixugaparabrises...*

Els composts reben diferents denominacions segons la categoria gramatical del mot creat: *composts nominals* (*paraigua, comptagotes...*), quan la paraula nova és un nom; *composts adjectivals* (*agredolç, afroamericà...*), quan es tracta d'un adjectiu; *composts verbals* (*primfilar, sobrevolar...*), quan es crea un verb compost, i *composts adverbials* (*potser, sobretot...*), si l'element creat és un adverbi.

A banda d'aquesta classificació, cal esmentar els composts que fan servir prefixos tòncics (*avantsala, exdirectora, pseudoprofeta, sotsinspectora, ultramarí...*) i els composts cultes creats amb radicals provinents del llatí o el grec (*filantrop, filmoteca, radiografia, pediatria...*).

Des del punt de vista de la grafia, els composts poden escriure's amb els dos lexemes units en un sol mot (*parallamps, filferro...*), amb un guionet entre els lexemes (*penja-robes, cara-rodó...*), o bé escrits per separat (*pas de vianants, ull de poll...*). Aquests darrers es coneixen com a *composts sinàptics* o *sintagmàtics*.

Pel que fa a les relacions sintàctiques entre les unitats, poden ser de coordinació (*allioli, estira-i-arronsa...*), de juxtaposició (*agredolç, blaunegre...*), d'especificació (*centpeus, milfulles...*) o de complementació (*primfilar, picaporta...*).

L'accentuació i els composts

Els mots composts i prefixats formats per dos o més elements lèxics:

- Si s'escriuen sense guionet (aglutinats), segueixen les regles d'accentuació gràfica i s'hi escriu un sol accent gràfic, que se situa en el segon component: *vaivé, terraplè, semitò, fisicoquímic, politicoeconòmic, termodinàmica...*
- Si s'escriuen amb guionet, les regles d'accentuació s'han d'aplicar a cada element per separat i s'hi escriu accent com pertoqui: *sud-america, cara-rodó, camí-raler, ciència-ficció, despús-ahir, més-enllà...*

Els mots composts i prefixats formats amb mots monosíl·labs:

- Si el compost no duu guionet, el monosíl·lab s'escriu sense accent: *déu > adeu, redeu; món > rodamon, inframon; sòl > entresol, subsol...*

Si el compost duu guionet, el monosíl·lab s'escriu amb accent i separat de l'altre element per un guionet: *mà-llarg, pèl-blanc, pèl-llarg, pèl-roig, més-dient, més-enllà...* (però, *adesiara, quefer, queviure* i *usdefruit*).

Els composts nominals

Els composts nominals solen tenir la flexió al final (*el cobrellit / els cobrellits, el portaveu / els portaveus...*) seguint l'esquema de la flexió general del català.

L'estructura més productiva és verb + nom; ben sovint els composts d'aquest tipus tenen el segon element en plural i invariable (*un menjamiques / uns menjamiques, el parallamps / els parallamps...*), per bé que no sempre (*el rentavaixel·la / els rentavaixel·les, el gratacel / els gratacels...*).

Els composts formats per nom + nom generalment pluralitzen el segon element (*el ferrocarril / els ferrocarrils, el terratrèmol / els terratrèmols...*).

Els composts nominals es formen amb les combinacions següents:

- Nom + nom: *cappare, terratrèmol, voravia...*
- Nom + conjunció + nom: *capicua, allioli, coliflor...*
- Adjectiu + nom: *altaveu, malnom...*
- Nom + preposició + nom: *maldecap, usdefruit, cul-de-sac...*
- Nom + adjectiu: *celobert, aiguardent, pelloja...*
- Quantificador + nom: *centpeus, pocavergonya, setciències...*
- Verb + nom: *rentaplats, somiatruïtes, gira-sol...*
- Verb + conjunció + verb: *batibull, vistiplau, estira-i-arrossa...*

Els composts adjectivals

Aquests composts solen presentar la flexió de gènere i nombre al final (*agredolç, agredolça...; primmirats, primmirades...*). L'estructura més freqüent d'aquests composts és adjectiu + adjectiu (*sordmut, anglosaxó...*).

Els composts adjectivals es formen unint els elements següents:

- Adjectiu + adjectiu: *agredolç, sordmut...*
- Nom + adjectiu: *bocamoll, cara-rodó, alallarg, colltort...*
- Adverbi + adjectiu: *malsà...*
- Nom + participi: *lletraferit, esmaferdut, bocabadat...*
- Adjectiu o adverbi + participi: *nounat, primmirat, benvolgut, proppassat...*

Els composts verbals

Els verbs creats mitjançant la composició solen ser de la primera conjugació (*primfilar, malparlar...*), tot i que també n'hi ha de la segona (*malvendre...*) i de la tercera (*menystenir...*).

Els composts verbals segueixen els patrons següents:

- Nom + verb: *camatrencar, capficar, comprendre...*

- Adjectiu o adverbí + verb: *malviure, foragitar...*

La composició amb prefixos tòncics i amb elements cultes

Un tipus especial de composició és el que fa servir prefixos tòncics (com ara *anteposar, exgerent, no-violència, circumnavegar, precauinat...*) i la que recorre a elements manllevats del llatí o el grec (*lumbàlgia, bibliòfil...*).

- La composició amb prefixos tòncics pot aplicar-se a radicals de caràcter patrimonial (*postguerra, sobreposar...*) o cultes (*antial·lèrgic, suprarenal...*). Aquests prefixos tòncics tenen entrada pròpia en el diccionari normatiu:

sota–Prefix que indica la part situada dessota la designada pel radical al qual s’adjunta.

Ex.: *sotabarba, sotabosc.*

- La composició amb radicals d’origen grecol·latí crea mots de tipus culte, que s’empren sovint en la terminologia d’àmbits específics del coneixement; es pot unir un element de caràcter patrimonial amb un de grecol·latí (*agroturisme, electroxoc...*) o bé dos radicals d’aquest origen (*hemeroteca, democràcia...*). Molts d’aquests radicals també són una entrada del diccionari normatiu, amb la denominació de *forma prefixada* o *forma sufixada*:

–cida Forma sufixada del llatí –*cida*, derivat del mot CAEDERE, ‘occir’.

Ex.: *amebicida, genocida.*

Els composts sinàptics o sintagmàtics

Els *composts sinàptics* o *sintagmàtics* són fruit de la lexicalització d’una seqüència d’unitats. Es tracta d’un grup de paraules amb un sentit unitari: *blat de moro, ull de poll, pas zebra, primera mà, treure de polleguera, fer fora, venir bé...*

Molts d’aquests composts formen part de subentrades en el diccionari normatiu:

cap [...]

cap de turc *Persona a qui hom fa responsable d’alguna cosa sense ésser-ho.*

POLISÈMIA I HOMONÍMIA. SINÒNIMS I ANTÒNIMS. HIPÒNIMS I HIPERÒNIMS. PRECISIÓ I ADEQUACIÓ LÈXIQUES

La polisèmia i l'homonímia

La *polisèmia* es produeix quan una paraula adopta significats diferents segons el context. En aquest cas, diferents significats estan associats a un mateix significant (tenen la mateixa forma). Per exemple, *gat* és una paraula polisèmica perquè pot referir-se a un mamífer de la família dels fèlids, a una màquina que serveix per aixecar objectes o a una persona èbria.

Els diferents significats d'una paraula polisèmica solen tenir algun tipus de relació entre si (de semblança, metonímia...): *el coll* (pot ser el d'una persona, d'un objecte, d'un vestit...). La paraula polisèmica té una sola entrada en el diccionari i una sola etimologia (*coll*, en tots els seus significats, prové del llatí COLLUM).

En canvi, es parla d'*homonímia* quan hi ha una coincidència entre paraules que casualment s'escriuen o es pronuncien igual, però que no tenen cap tipus de relació pel que fa al significat. Cada una té entrada pròpia en el diccionari i una etimologia diferenciada. Per exemple:

Vol: forma verbal del verb *volar* (prové del llatí VOLERE).

Vol: acció de *volar* (prové del llatí VOLARE).

En l'homonímia es poden distingir:

- Mots *homòfons*. Es pronuncien igual: *cup* (recipient sobre el qual es trepitja el raïm) o *cub* (figura geomètrica).
- Mots *homògrafs*. S'escriuen igual: *set* (7) o *set* (ganes de beure).

Els sinònims i els antònims

Són paraules *sinònimes* les que tenen forma o significant diferent i comparteixen el mateix significat (*alegre: xalest...*).

En la pràctica, els sinònims absoluts (paraules que es poden substituir l'una a l'altra en tots els contextos) són escassos, ja que cada mot sol aportar algun matís de registre o de significat que el fa singular. Gairebé sempre, doncs, els sinònims són parcials. Per exemple: *vas* i *tassó* són sinònims quan es refereixen a un objecte per beure, però no ho són per referir-se al conducte que transporta la sang (*vas sanguini* / **tassó sanguini*). De la mateixa manera, *furtar* i *pispar* són sinònims de *robar*, però el primer aporta un matís formal i el segon, col·loquial.

Un tipus específic de sinònims són els sinònims *geogràfics* o *geosinònims*: les paraules signifiquen el mateix però cada una està vinculada a una varietat geogràfica de l'idioma (*rovelló* a Catalunya, *esclata-sang* a les Balears...).

Cal anar alerta amb els *falsos sinònims* (*ban/bàndol, espelma/vela...*), produïts per la interferència d'altres llengües. Sovint, per error, s'empren les dues paraules com a equivalents, però no ho són. En aquest cas no existeix sinonímia; cada mot té un significat diferenciat.

Els sinònims aporten riquesa, precisió i varietat a la llengua. Usar-los permet evitar repeticions i cacofonies, i adequar el text al registre desitjat.

Són paraules *antònimes* les que tenen una relació semàntica d'oposició (*estima/menyspreu...*). Una de les formes més productives de crear antònims és l'addició d'un prefix de negació: *amoral, il·lògic...*

La relació d'oposició pot presentar matisos:

- Els mots són complementaris: estableixen una dicotomia, ja que l'afirmació de l'un implica la negació de l'altre (*mort/viu, home/dona...*).
- L'afirmació d'un mot no implica la negació de l'altre, sinó que hi ha una gradació d'estats diferents: si un cafè no és *fred*, pot ser *calent, tebi, bullent...*
- La relació és de causa/efecte: l'acció de l'un implica l'acció de l'altre (*comprar/vendre, ensenyar/aprendre...*).

Hipònims i hiperònims

Els *hipònims* són mots de significat específic amb relació a un altre mot de significat genèric. Així, per exemple, *falcó, busqueret i tord* són hipònims d'*ocell*.

Quan la relació es produeix al contrari, es parla d'*hiperònims*: mots de significat genèric amb relació a un o més mots de significat específic. Per exemple, el mot *moble* és hiperònim de *calaixera, butaca, canterano...*

Precisió i adequació lèxiques

La *precisió lèxica* fa referència a l'ús de les paraules amb propietat. D'entre l'ampli cabal lèxic d'una llengua, el parlant competent ha de saber utilitzar el vocabulari precís —per distingir matisos subtils de significat— en el context adequat, i evitar les repeticions i els mots ambigus o genèrics. Per exemple, *Les rodes xerriquen* és més precís que *Les rodes fan renou*.

L'*adequació lèxica* es refereix a l'ús dels mots de manera apropiada en cada registre i situació comunicativa. Per tenir una bona competència comunicativa, el parlant ha de saber quins mots són més propis d'un context familiar, d'usos més formals... Per exemple, *epístola* s'usa en un registre culte o literari, mentre que *carta* es fa servir en el registre neutre o estàndard.

EXPRESSIONS IDIOMÀTIQUES I COL·LOQUIALS

Les locucions i les frases fetes

Les *locucions* i les *frases fetes* són expressions lexicalitzades, això és, combinacions de mots fixades per l'ús (*a dreta llei*, *al cap i a la fi*), sense gaire variació morfològica i sintàctica (**a dretes lleis*, **al fi i al cap*) i amb un significat fossilitzat.

Es tracta d'unitats lèxiques pròpies i privatives d'una llengua i impossibles de traduir de manera literal (*tenir el cul llogat*, 'treballar per altri'). En aquests elements lèxics, com en els mots composts o les locucions gramaticals, la fixació de l'ús ha anat associada a un canvi semàntic (*cop*, 'impacte'; *cop de cap*, 'resolució irreflexiva').

Així, les locucions i les frases fetes tenen un significat unitari, que pot derivar-se d'un dels mots que les componen (sovint el de més càrrega semàntica: *de per vida*, 'per sempre'; *nou de trinca*, 'd'estrena, flamant') o no (*treure el gat del sac*, 'comprendre'). Això es relaciona amb el fet que sovint tenen el sentit lèxic figurat (*mostrar les dents*, 'amençar, enfrontar-se'), tot i que n'hi ha de sentit relativament literal (*negra nit*, *riu avall*). Moltes locucions i frases fetes poden tenir diversos sentits (*com si res*, 'fàcilment' i 'impassible').

Pel que fa a l'aspecte sintàctic, les locucions equivalen a un sol mot, que desenvolupa una funció dins l'oració:

Aquest ordinador el comprarem l'any de la picor.

('Fa molt temps'; equival a un complement circumstancial de temps, un adverbi.)

Les frases fetes, en canvi, corresponen a una combinació de subjecte i predicat, i es poden substituir en general per un verb simple:

Heu de transmetre la informació correcta al client; pensau que sou vosaltres que donau la cara.

('Comprometre's'; equival a un verb.)

Els refranys

Segons la definició del diccionari normatiu, un refrany és una «frase que, en sentit directe o al·legòric, i generalment de forma sentenciosa i el·líptica, expressa un pensament a manera de judici en què es relacionen almenys dues idees». Els refranys, doncs, són una frase lexicalitzada que presenta una estructura oracional completa: té la forma d'una sentència o judici en què s'encabeixen referències culturals i idees morals de manera sintètica.

Els refranys, a més, tenen els trets següents:

- Segueixen regles mnemotècniques per ser recordats i transmesos oralment, amb rimes (*Cel rogent, o pluja o vent*), amb ritme intern (*Quan març fa d'abril, abril fa de març*), amb elisions (*Casa mia per pobra que sia*)...
- Acostumen a tenir un sentit metafòric o figurat i a emprar figures retòriques: *Tants de caps, tants de barrets* (metonímia); *Gat escaldat d'aigua freda tem* (paradoxa); *En dir era, ja hem batut* (polisèmia)...

- Presenten estructures diverses: oració simple (*Els confiats van a l'infern*), estructures simètriques (*Morta la cuca, mort el verí*), oracions de relatiu (*On no n'hi ha, no en cerquis*), condicionals (*Si vols tenir pa, per Sant Joan has de segar*), comparatius (*Més val un bon amic que un parent ric*), desplaçaments d'elements (*De moliner mudaràs i de lladre no escaparàs*)...
- Poden ser aplicables a contextos pragmàtics diferents i, fins i tot, oposats.

Si es té en compte el significat del refrany, se'n poden destriar de dos tipus:

- *Refranys descriptius*, que recullen una experiència, descriuen fets a partir de l'observació o de la deducció, però sense judici moral:

Carrer banyat, calaix eixut.

A l'estiu, tota cuca viu.

El març marceja.

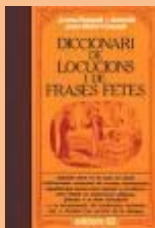
- *Refranys prescriptius*, que transmeten un ensenyament moral, o prescriuen o avaluen un comportament social:

Qui mal diu de l'ase, comprar-lo vol.

No diguis blat que no sigui al sac i ben lligat.

La paremiologia

L'aplec i l'estudi de les locucions, les frases fetes i els refranys formen part de la *paremiologia*, definida com la branca que estudia els proverbis i les sentències, que són elements fraseològics idiosincràtics d'una llengua. En català hi ha una bibliografia prolífica d'obres sobre aquests elements, relacionats amb l'ús col·loquial i amb la cultura i literatura populars.

Quant a les locucions i les frases fetes, cal esmentar el *Diccionari de locucions i frases fetes* (1984), de Joana Raspall i Joan Martí, reeditat actualment en dues edicions de butxaca (*Diccionari de locucions* i *Diccionari de frases fetes*). El 2004 es publicà el *Diccionari de sinònims de frases fetes*, de Maria Teresa Espinal, amb 15.500 unitats i disponible a la xarxa (http://ddd.uab.cat/pub/l1bres/2006/89642/Diccionari_sinonims_Espinal_a2006.pdf i <https://dsff.uab.cat/>).

El diccionari normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans (<http://dlc.iec.cat>) també recull moltes locucions i frases fetes en diferents entrades (per exemple, *No dir ni ase ni bèstia*, dins l'entrada *ase*).

Com a aplecs generals de refranys hi ha els estudis *Els refranys catalans* (1987), de Maria Conca, i *Tots els refranys catalans. 25.000 refranys de les terres catalanes* (1999), al costat d'un gran nombre de reculls circumscrits a àrees concretes.

Finalment, s'ha d'assenyalar que a la xarxa es poden consultar diferents webs dedicades a la paremiologia. Amb tot, el *Diccionari català-valencià-balear* (<https://dcvb.iec.cat/>) es pot considerar el recull més exhaustiu de locucions, refranys i frases fetes.

Les interjeccions i les onomatopeies

Les *interjeccions* són formes lligades a la llengua oral i al registre col·loquial. Es tracta d'unitats invariables que no designen un referent concret, sinó que expressen valors pragmàtics (generalment sentiments, com dolor, alegria, sorpresa...), sovint poc concrets i que depenen del context (*bah* pot indicar incredulitat, menyspreu o indiferència, segons el context). Sintàcticament, la interjecció correspon a una estructura oracional.

Altres característiques de les interjeccions són:

- Sovint presenten combinacions de sons que no pertanyen a la sil·labificació habitual de la llengua: *grr, brr, uei...*
- No tenen flexió; són invariables.
- No tenen cap funció sintàctica precisa.
- En molts casos adopten diferents formes o variants fonètiques i gràfiques (*carall, caratxos*).

Segons el significat, poden classificar-se en:

- Expressives: indiquen sentiments i estats d'ànim de l'emissor (*ah, oh, Déu meu...*).
- Conatives: pretenen incidir en el comportament del receptor (*ep, alto, silenci...*).
- Fàtiques: marquen el contacte entre els interlocutors (*adeu, perdó, entesos...*).
- Metalingüístiques: indiquen canvis en el discurs (*a veure, bé, home...*).
- Representatives: donen forma lingüística a fets de la realitat, com ara les onomatopeies (*plif-plaf, catacrac-catacrac...*).

Segons el procés de formació que han seguit, poden ser:

- Pròpies: formes molt fixades i simples que no provenen de cap altra categoria gramatical (*ai, oh, ep...*).
- Impròpies: formes fixades més complexes que provenen d'altres categories gramaticals: *mare meva, vaja, ostres, redimonis...*

En les interjeccions amb *h* inicial o intermèdia, aquesta sol ser aspirada (*ha, ehem...*), mentre que si la *h* està en posició final, és muda (*bah, eh...*).

Les *onomatopeies* són un tipus específic d'interjeccions representatives que imiten lingüísticament sons: *gong, pip, tam-tam...* Són diferents d'unes llengües a altres, ja que la representació del so es fa a través del sistema fonològic i morfològic de cada llengua. Per exemple, l'onomatopeia per expressar la remor del xipolleig d'una massa líquida, com la que es fa en nedar, en català és *xip-xap*, mentre que en anglès és *splash*, en castellà, *chap, chap*, i, en francès, *flic flac*.

Sovint hi ha variants per representar un mateix so; per exemple, per demanar silenci hi ha les formes *psit, pss, xit...*

Hi ha molts de verbs que deriven d'onomatopeies i que designen l'acció d'emetre un determinat so: *piular, xiuxiuejar...*, així com substantius que designen un so, sobretot el d'un animal: *renill, bel, clapit, parrupeig...*

Els vulgarismes

Els *vulgarismes* lèxics són paraules usades sobretot en el discurs oral col·loquial o poc acurat; són formes pròpies del registre més informal o vulgar: *torracollons, acollonar, carall...*

Els vulgarismes no són expressions incorrectes, sinó que s'han d'usar en la situació comunicativa adequada, amb persones amb qui hi ha una relació de confiança (familiars, amics...) o en discursos que volen reproduir aquests contextos.

MAJÚSCULES I MINÚSCULES

Majúscules i minúscules

La lletra majúscula és l'herència de la forma bàsica de les inscripcions de l'època clàssica. L'ús de majúscules en posició inicial de text en algunes paraules importants no començà fins al segle IX i continuà d'una forma anàrquica durant tota l'edat mitjana. Se'n regularitzà l'ús gràcies als humanistes italians i a la impremta, però encara ara varia notablement, segons els dominis lingüístics.

Les majúscules són anomenades també *versals, capitals o de caixa alta*.

Es distingeixen dos tipus de majúscula:

- Amb funció demarcativa: és deguda al lloc que ocupa la paraula dins el text (a principi de text, després de punt, després de punts suspensius, en enumeracions...).
- Amb funció distintiva: és deguda a la naturalesa mateixa de les paraules i indica que es tracta d'un nom propi (de persona, d'empreses, sobrenoms, topònims...).

Cal recordar que les majúscules segueixen les mateixes regles d'accentuació que les minúscules: **DEPARTAMENT D'INNOVACIÓ, la novel·la Ànima...**

Majúscules amb funció distintiva

- Pel que fa als noms referits a persones, entre altres casos, cal tenir en compte que:

<i>S'escriuen amb majúscula*</i>	<i>S'escriuen amb minúscula</i>
Els sobrenoms, els pseudònims i els noms artístics: <i>Jaume I el Conqueridor, Plini el Vell, Jordi des Racó</i> (pseudònim d'A. M. Alcover)...	
	Els càrrecs oficials, els títols nobiliaris i eclesiàstics i els títols acadèmics: <i>el president, la secretària general, el regidor, la rectora, la reina, el rector...</i>
Les formes de tractament abreujades: <i>el Sr. Coll, Mn. Alcover, la Prof. Socies...</i>	Les formes de tractament no abreujades: <i>el senyor Coll, mossèn Alcover, la professora Socies...</i>
Els tractaments protocol·laris, tant en la forma completa com abreujada: <i>l'Honorable Senyor President del Consell de Formentera; l'Hble. Sr. President del Consell de Formentera...</i>	
Els noms de grups artístics (musicals, teatrals...): <i>Oliva Trencada, Al Tall, Teatre de Què...</i>	

- Pel que fa als noms referits a coses, entre altres casos, cal tenir en compte que:

<i>S'escriuen amb majúscula*</i>
Els noms d'institucions, organismes i entitats: <i>el Parlament Europeu, l'Escola Balear d'Administració Pública, l'Associació Joves Empresaris de Balears...</i> Se'n poden distingir dos casos: – La paraula genèrica inicial forma part de la designació i, per tant, també s'escriu amb majúscula: <i>l'Empresa Municipal de Transports, l'Associació Llevant en Marxa...</i> – La paraula genèrica inicial no forma part de la designació i, per tant, s'escriu amb minúscula: <i>l'empresa municipal Parcs i Jardins, l'associació Apicultors d'Eivissa...</i>
Els noms d'empreses i establiments comercials: <i>Banc de Sabadell, Editorial Planeta, Tot Risc Assegurances...</i> Se'n poden distingir dos casos: – La paraula genèrica inicial forma part de la designació: <i>Gimnàs Elit</i> (M'he apuntat al <i>Gimnàs Elit</i>); <i>Clínica Salut</i> (L'han ingressat a la <i>Clínica Salut</i>)... – La paraula genèrica inicial no forma part de la designació: <i>Gas Natural</i> (M'he canviat a la <i>companyia Gas Natural</i>); <i>Pausa</i> (Ens veim al <i>Pausa</i>, el <i>café</i> de la cantonada)...
Els títols de publicacions periòdiques (diaris, revistes...) i diaris oficials: <i>el Diari de Balears, el Butlletí Oficial de les Illes Balears, la revista El Temps...</i>
Els títols de publicacions no periòdiques i obres de creació en general (literàries, musicals, cinematogràfiques...): <i>la novel·la Dins el darrer blau, la pel·lícula Lloga una família, el disc L'ànima que cura...</i> Cal observar que, en aquest cas, només duu majúscula la primera paraula de la designació, llevat que inclogui un altre nom propi: <i>Les neus del Kilimanjaro, Les aventures de Tom Sawyer...</i>

*En tots els casos (llevat de les publicacions no periòdiques), s'escriuen amb majúscula inicial tots els substantius i altres elements de la denominació, tret dels articles, les preposicions i les conjuncions que la componen.

<i>S'escriuen amb minúscula</i>
Els noms d'accidents geogràfics i de vies públiques: <i>el coll de sa Batalla, el puig Tomir, el port d'Eivissa, la península Ibèrica, el carrer Gros, la plaça Roja, el passeig Marítim...</i>

ABREVIACIONS

Les abreviatures

L'*abreviació* és la representació reduïda d'un mot o d'un grup de mots, reducció que es pot dur a terme mitjançant tres tipus de procediments: les abreviatures, les sigles i els símbols.

Les *abreviatures* són la representació abreujada d'un mot o d'una expressió mitjançant una o algunes de les seves lletres, la primera de les quals ha de coincidir amb la inicial del mot o mots que la constitueixen.

Moltes abreviatures es formen *per truncament*, és a dir, tallant la paraula després de la lletra o lletres inicials (*c.* per *carrer*, *av.* per *avinguda*, *col·l.* per *col·lecció*). Aquest tipus d'abreviatures no admeten cap marca de plural ni de gènere: per exemple, l'abreviatura de *telèfons* és *tel.* (no **tels.*) i la de *pàgines* és *pàg.* (no **pàgs.* ni **pp.*).

Altres es formen *per contracció*, és a dir, mantenint la part inicial del mot i la terminació: *Sr.* per *senyor*, *ctra.* per *carretera*... Aquestes abreviatures sí que admeten marques de gènere i de plural: per exemple, *Sra.* per *senyora*, *Srs.* per *senyors*, *ctres.* per *carreteres*...

Les abreviatures s'escriuen amb punt final i, en alguns casos, amb barra final, però mai amb els dos signes junts: *c. de Ramon Llull*, *c/ de Ramon Llull* (no **c./ de Ramon Llull*).

Les *abreviatures compostes* són les que abreugen sintagmes: *n. del t.* (*nota del traductor*), *p. ex.* (*per exemple*), *M. Hble. Sr.* (*Molt Honorable Senyor*)... En aquestes abreviatures s'ha de deixar un espai en blanc entre forma i forma.

Les abreviatures mantenen l'accent de la paraula sencera: *pàg.* (*pàgina*), *núm.* (*número*)...

Les abreviatures dels dies de la setmana i dels mesos de l'any

Mesos				Dies de la setmana	
				dilluns	dl.
gener	gen.	juliol	jul.	dimarts	dt.
febrer	febr.	agost	ag.	dimecres	dc.
març	març	setembre	set.	dijous	dj.
abril	abr.	octubre	oct.	divendres	dv.
maig	maig	novembre	nov.	dissabte	ds.
juny	juny	desembre	des.	diumenge	dg.

Les abreviatures dels numerals ordinals

Un cas especial són les abreviatures dels *numerals ordinals*, que es formen amb la xifra seguida de la darrera lletra de la designació del nombre ordinal: *1r* (primer), *2n* (segon), *1a* (primera), *2a* (segona)... A partir del 5, tots els ordinals tenen la mateixa terminació: *5è* (cinquè), *20è* (vintè), *35è* (trenta-cinquè)... Els plurals dels ordinals s'abreugen amb les dues darreres lletres: *1rs* (primers), *1es* (primeres), *7ns* (setens), *7es* (setenes)...

Les abreviatures dels ordinals tant es poden escriure amb punt final com sense (*1r./1r*), però no s'hi ha de fer servir cap lletra volada (**1'*).

Quan els ordinals s'escriuen amb xifres romanes, no han de dur la lletra indicadora de l'ordinal:

El XX Festival de Jazz. (correcte)

*El *XXè Festival de Jazz.* (incorrecte)

Les sigles i els acrònims

Les *sigles* són abreviacions de denominacions formades per més d'un mot que es formen amb la lletra inicial de les paraules que inclou la denominació completa: *EUA* (*Estats Units d'Amèrica*), *SA* (*societat anònima*)... Sovint les sigles es refereixen a noms d'associacions, empreses, publicacions, documents..., que, per comoditat, s'usen de forma abreujada: *IEC* (*Institut d'Estudis Catalans*), *OTAN* (*Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord*), *EBAP* (*Escola Balear d'Administració Pública*)...

En general, les sigles s'escriuen amb majúscules i sense accent. No hi ha espai ni punt entre les lletres i tampoc no admeten marques de plural. Únicament dupliquen les lletres com a marca de plural, per tradició consolidada, sigles com *CCOO* (*Comissions Obreres*) o *PPCC* (*Països Catalans*).

Els *acrònims* no es formen únicament amb les inicials absolutes de les paraules principals, per tal que l'abreviació sigui pronunciable com una paraula. Com en les sigles, els acrònims es caracteritzen per l'absència de punts i d'espais, d'accents i de marques de plural: *MACBA* (*Museu d'Art Contemporani de Barcelona*), *TERMCAT* (*Terminologia Catalana*)...

En alguns casos, els acrònims s'escriuen amb minúscules, llevat de la inicial: *Unicef*, *Banesto*...

Quan en un text s'han d'usar sigles o acrònims, és recomanable escriure en la primera citació la denominació íntegra, amb l'abreviació entre parèntesis: *La Universitat de les Illes Balears (UIB) ofereix programes d'intercanvi i mobilitat. Darrerament, la UIB ha ampliat els serveis que estan a disposició dels estudiants.*

Algunes sigles i acrònims s'han lexicalitzat com un nou mot; en aquest cas, s'escriuen amb minúscula i segueixen les regles d'accentuació: *làser* (*light amplification by stimulated emission of radiations*), *radar* (*radio detection and ranging*), *pime* (*petita i mitjana empresa*)...

L'apostrofació en les abreviatures i en les sigles

L'article definit singular i la preposició *de* s'apostrofen davant les abreviatures seguint les normes generals d'apostrofació: *d'ag.* (*d'agost*), *l'esq.* (*l'esquerra*)...

En les sigles, cal esbrinar quina és la denominació desplegada per saber-ne el gènere: *la UB* (*la Universitat de Barcelona*; femení); *l'IVA* (*l'impost sobre el valor afegit*; masculí). Conegut el gènere, s'apliquen aquestes regles:

- L'article masculí i la preposició *de* s'apostrofen quan precedeixen una vocal escrita o pronunciada:

l'IPC, d'UGT, l'OMS... (vocals escrites)

l'FMI, l'NBA, d'FM... (vocals pronunciades)

- L'article femení segueix les regles generals (no apostrofació davant *i/u* àtones):

la UNED, la UOC, la Unesco...

Els símbols

Són abreviatures que han estat fixades per algun organisme oficial i que tenen un reconeixement internacional. S'empren sobretot en el camp de les ciències i de la tècnica.

Els símbols no tenen marca de plural i s'escriuen sempre sense punt: *1 m, 2 m* (*metre/metres*); *22 h* (*hora/hores*); *15 €* (*euro/euros*); *aC* (*abans de Crist*) i *dC* (*després de Crist*)... Alguns s'escriuen amb majúscula: *W* (*watt*), *V* (*volt*), *°C* (*grau Celsius o centígrad*), *CV* (*cavall de vapor*)... N'hi ha d'altres que contenen majúscules i minúscules alhora: *kWh* (*quilowatt per hora*)...

Els símbols corresponents als punts cardinals són *N* (*nord*), *S* (*sud*), *E* (*est*) i *O* (*oest*), que es poden combinar d'aquesta manera: *NE* (*nord-est*), *SO* (*sud-oest*)...

ELS NOMBRES: USOS I ESCRIPTURA

Usos i escriptura dels numerals

Els *numerals* poden aparèixer en un escrit amb lletres, xifres aràbigues o xifres romanes. No hi ha un únic criteri per establir quan és millor escriure'ls d'una manera o d'una altra, ja que el context sol ser determinant, però convé tenir en compte aquestes recomanacions:

- S'escriuen amb lletres els cardinals formats per una sola paraula (de l'*u* al *vint*, les desenes i els números *cent* i *mil*), quan no van seguits d'un símbol o d'una abreviatura:

N'hem comanat cinquanta unitats.

- En canvi, si s'escriuen amb més d'una paraula o van seguits d'un símbol o d'una abreviatura, s'escriuen amb xifres aràbigues:

N'hem comanat 55 unitats.

Pesa 7 kg.

Val 150 €.

El 10 %...

- S'escriuen amb lletres les quantitats aproximades:

Devers dues-centes persones han visitat l'exposició.

- S'escriuen amb lletres les dècades:

Sembla un cotxe dels anys cinquanta.

- S'escriuen amb xifres aràbigues els números que formen part de sèries:

pàgina 135...

DNI núm. 46 285 487 A...

- S'escriuen amb xifres aràbigues els horaris (*El tren surt a les 22.15 h*), les adreces (*c. Major, 25, 2n*) i les datacions (*16 de febrer de 1978*).

- S'escriuen amb xifres aràbigues els nombres amb decimals: *35,10 m*.

- Es poden escriure amb lletres, xifres aràbigues o romanes les denominacions de congressos, jornades, fires...:

La Cinquena Trobada de Lutiers va tenir lloc a Sant Francesc.

La V Trobada de Lutiers [...].

La 5a Trobada de Lutiers [...].

- Cal tenir en compte que els nombres romans no van mai seguits de l'abreviatura ordinal: **Va Trobada de Músics Independents*.

- S'escriuen amb xifres romanes els segles: *el segle XXI...*

- S'escriuen amb nombres romans els noms de reis i papes: *el papa Francesc I, la reina Isabel II...*

- En tot cas, s'ha d'evitar mesclar en un mateix text xifres i lletres per al mateix cas; per exemple, *I Festival de Cinema* i *Primer Festival de Cinema*.

- També cal tenir en compte que els anys no duen punt en els milers: *l'any 2014* (però, *2.014 assistents*).

USOS LÈXICS FIGURATS

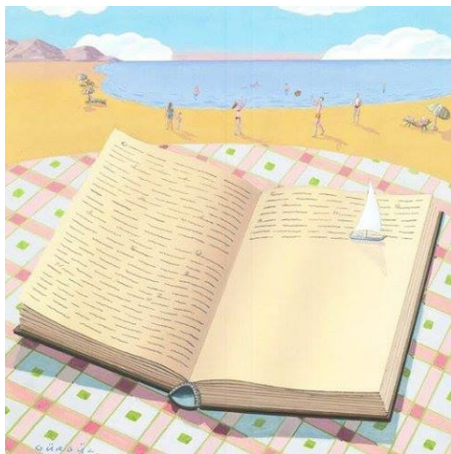
El sentit figurat i les figures retòriques

Un dels elements que aporten riquesa al llenguatge és l'ús del lèxic en *sentit figurat*, és a dir, fer servir les paraules no per designar allò a què pròpiament es refereixen, sinó per fer-ne un ús connotatiu en què el context fa canviar clarament el significat propi de la paraula per un altre de figurat, a partir de la semblança o l'analogia entre dues situacions.

- Ús propi: *Vàrem desembarcar a Civitavecchia per visitar Roma. / El pinsà vola.*
- Ús figurat: *La policia francesa desembarca a Barcelona per investigar el cas. / Feis volar la imaginació.*

Aquest sentit figurat és present en moltes de les *figures retòriques*, que són recursos estilístics destinats a realçar l'expressivitat de la comunicació. Enriqueixen el text i hi donen més força, aportant al discurs singularitat, bellesa, frescor, elegància, varietat... Són molt usats en els texts literaris —tant en vers com en prosa—, però també en els no literaris: publicitat, texts periodístics, articles d'opinió..., per reclamar l'atenció del destinatari.

Un tipus específic de figures retòriques són els *trops*, que modifiquen el sentit propi d'un mot per emprar-lo en un sentit figurat. Són trops la *metàfora*, la *metonímia* o la *sinècdoke*, per exemple.

ALGUNES FIGURES RETÒRIQUES		
Figura	Definició	Exemple
Comparació	Estructura sintàctica i semàntica mitjançant la qual s'estableix una semblança o analogia entre dos elements que estan units per un nexa gramatical (<i>com, talment...</i>) o per verbs com ara <i>semblar, parèixer...</i>	<i>Les ones¹ par que demanin qualque cosa que no es sap; i mon cor també demana com les ones de la mar.</i> Miquel Costa i Llobera (¹ par: pareix)
Metàfora	Representa la identificació entre dos elements (un de real i un d'imaginari) entre els quals hi ha alguna semblança. Hi ha dos tipus de metàfora:	
	1. <i>In praesentia</i> : hi apareix el terme real i també l'imaginari.	<i>Aglaia seu a l'ombra de la prunera vella. Relluen delitoses, endins, les prunes d'or.</i> Josep Carner
	2. <i>In absentia</i> : el terme real és substituït per l'imaginari.	<i>Quan amb son preciós robí l'aigua ditxosa tocà ab vislumbres la il·lustrà de resplendor carmesina.</i> Francesc Vicent Garcia (el robí són els 'llavis')
Metonímia	Designa una cosa amb el nom d'una altra per relació de contigüitat: lloc de procedència, causa-efecte, continent per contingut, matèria per objecte, marca per producte..., o viceversa.	<i>Em vaig aturar davant un Botero de bronze.</i> (‘autor per obra’) <i>És el millor guitarra del conjunt.</i> (guitarra per ‘guitarrista’)
Sinècdoque	Es restringeix o s'amplia el significat d'un mot prenent el tot per la part, el gènere per l'espècie, el singular pel plural..., o viceversa.	<i>T'has de guanyar el pa amb la teva suor.</i> (‘la vida’) <i>El blanc record de la infantesa hi sura, i ha de fer bo, aquest sol, als ossos vells.</i> Marià Villangómez (‘les persones grans’) <i>El teatre aplaudia ferverosament.</i> (el ‘públic’ que hi havia al teatre)
Hipèrbole	S'augmenta o es disminueix una qualitat sobre alguna cosa d'una manera exagerada.	<i>Lluny, al cor d'unes aspres muntanyes que mai petja del món ha tacat.</i> Miquel Costa i Llobera
Ironia	Consisteix a dir alguna cosa mitjançant l'expressió de la idea contrària a allò que es vol donar a entendre, creant un efecte de retret o burla.	<i>Quin fred que fa!</i> (quan es té molta ‘calor’) <i>No demano gran cosa; poder parlar sense estrafer la veu, caminar sense crosses, fer l'amor sense haver de demanar permisos, escriure un paper sense pautes.</i> Miquel Martí i Pol

L'hipèrbaton, l'asíndeton i el polisíndeton

L'hipèrbaton, l'asíndeton i el polisíndeton són figures retòriques de tipus morfosintàctic, a diferència de les anteriors (metàfora, metonímia, sinècdoque...), que són de tipus semàntic. És a dir, no afecten el significat de les paraules, sinó els mecanismes de combinació de mots i construcció de frases.

<i>Figura</i>	<i>Definició</i>	<i>Exemple</i>
Hipèrbaton	Alteració de l'ordre gramatical dels mots per aconseguir el ritme adequat o la mètrica desitjada.	<i>L'oreig anima-s'hi, i jugant amb les ones qui juguen, rompre les fan com en rialla fresca.</i> Miquel Costa i Llobera
Asíndeton	Supressió d'elements d'enllaç, especialment les conjuncions copulatives, per donar sensació de rapidesa, vivesa, etc.	<i>La lluna regna damunt les ones, les ones callen, reposa tot.</i> Miquel Costa i Llobera
Polisíndeton	Ús abundant de nexes entre les oracions, especialment de coordinació, per donar més força a l'expressió.	<i>Lluitar constant i vèncer, regnar sobre l'altura i alimentar-se i viure de cel i de llum pura...</i> Miquel Costa i Llobera